

## آثار اقتصادی و اجتماعی تحقق حیات شبانه در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری

### (نمونه موردی: تهران و حوزه نفوذ)

علیرضا صادقی بخش<sup>۱</sup>؛ علیرضا استعلاجی<sup>۲\*</sup>؛ رحیم سرور<sup>۳</sup>

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم و فنون، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری واحد یادگار امام خمینی(ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳- استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۲۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۸/۰۵

#### چکیده

تهران و بسیاری از شهرهای کشورمان را به دلایل مختلفی از جمله موضوعات فرهنگی، اجتماعی و عرفی شهر شب نمی‌دانند؛ این شهرها از ساعاتی از شب به بعد در سکوت، تاریکی و خلوتی فرو می‌روند و تردد در آنها معمولاً محدود و معدود می‌شود. این موضوع ارتباط نزدیکی با شرایط اجتماعی و اقتصادی، بافت شهری، امکانات و زیرساخت‌ها و مبلمان شهری دارد. آنچه شناخته شده و بهاداده می‌شود ظرفیت روزانه کار در شهر است. بجز منابع جدید و خلاقیت‌های کارآفرینانه در شهر بخش زیادی از فضای شناخته شده اشتغال در کلانشهرها در روز به اشباع رسیده و از این‌روست که فرصت‌های شغلی اندک و بیکاری رو به فزونی است. شب و ماهیت جدید فرصتی جدید است با رهاوردهای اقتصادی که بعضاً می‌تواند به لحاظ فرهنگی و خانوادگی نیز تقویت کننده انواع همبستگی‌ها و همدلی‌های خانوادگی باشد. پرسش پژوهش کنونی آن است که آثار تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: تهران و حوزه نفوذ) کدامست؟ پژوهش کنونی از رویکرد آمیخته که تلفیقی از دو روش کیفی و کمی است، استفاده می‌کند. به این صورت که این پژوهش ابتدا به صورت کیفی و با استراتژی موردکاوی که از استراتژی‌های تحقیقات کیفی است، به تبیین جنبه‌های مختلف حیات شبانه در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری مجموعه شهری تهران و حوزه نفوذ می‌پردازد. علاوه بر موردپژوهی، از روش پیمایش به عنوان یک روش کمی برای گردآوری و تحلیل داده‌ها، استفاده گردیده است. گزاره‌های پژوهش با نمره میانگین بالای ۴ و انحراف معیار زیر ۱ مورد تأیید قرار گرفتند. دستاورد پژوهش نشانگر این است که آثار اجتماعی و اقتصادی تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: تهران و حوزه نفوذ) شامل ابعاد «اجتماعی» و «اقتصادی» است.

کلیدواژه: حیات شبانه؛ کلانشهر تهران و حوزه نفوذ؛ آثار اجتماعی و اقتصادی

## ۱- مقدمه

از قرن نوزدهم میلادی با رشد و توسعه های بعد از انقلاب صنعتی، یک ساختار زمانبندی منسجم برای کار و فعالیت حاصل شد. این ساختار زمان بندی تغییرات و اختلالهایی بر روی رفتارها و فعالیتهای اجتماعی از جمله احساس کمبود وقت برای گذراندن اوقات فراغت به وجود آورد. با هدف ایجاد استفاده مناسب از زمان، اهمیت زمان غروب و شب برای استفادهی فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... مورد توجه قرار گرفت. همچنین در شهرهای بزرگ، تفاوتهای عملکرد روز و شب به عنوان عامل تباهی شهرها، از بین رفتن فضاهای شهری و کاهش رونق اقتصادی محسوب گشت. در عصر حاضر راهبردهای کلان مدیریت شهری به دنبال ضرورت بازآفرینی مراکز شهری است، که یکی از مهمترین مؤلفه های چنین ضرورتی ترغیب فعالیتهای شبانه است. از نکات قابل توجه که در این مقاله به آن توجه شده است می توان فرهنگ را عامل مؤثر در ایجاد زندگی شبانه متذکر شد. عوامل فرهنگی از جمله مهمترین عوامل در ایجاد شهرهای ۲۴ ساعته هستند، به این دلیل که عوامل فرهنگی می بایست امکان تغییراتی که شهرهای ۲۴ سبب آن هستند را داشته باشد. همچنین زندگی شبانه با توجه به عوامل فرهنگی می بایست شکل بگیرد (قدیمی و کرامتی، ۱۳۹۶: ۲۷-۴۰).

فضاهای شهری از مهمترین و فعالترین مکان ها در دوران زندگی بشر محسوب شده و توجه به عناصر و کیفیت های موجود در اینگونه فضاها در دوران های مختلف تاریخی بر اساس اهداف و خواسته های ساکنین شهرها متفاوت بوده است. اما آنچه که در تمامی دوران هاشمترک بوده حضور مردم و وجود روابط اجتماعی حاکم بر آنها است که مهمترین اصل در پویایی فضاهای شهری به حساب می آید (۱۳۹۰: ۱۷).

منظر شهری با جنبه های عینی و ذهنی یک شهر همراه است. برای مدیریت این مفهوم در شب، افزون بر تجلی کالبدی-عملکردی شهر باید بر مباحث ادراکی شهروندان نیز تمرکز کرد که شاید ریشه در هویت، آیین و رسوم دیرین آنها داشته باشد. با پذیرش چنین فرضی، الگوی مناسب برای مدیریت «منظر شهری شبانه» را باید الگویی دانست که هم تجلی زیبایی های کالبدی و عملکردی شهر را باز می نمایاند و هم بر مؤلفه های ادراکی و روان شناختی شهروندان از شب نظر دارد. تداوم حیات شبانه شهر مستلزم افزایش پذیرندگی و به عبارت بهتر دعوت کنندگی فضاهای شهری شبانه است. دستیابی به چنین خصیصه هایی مستلزم ارتقای کیفی و کمی فضاها است که در سایه مؤلفه های عینی و ذهنی پون روشنایی-نورپردازی، تنوع فعالیتهای و رسیدن به یک اقتصاد پایدار شبانه، تأمین خوانایی و امنیت فضا و مسایلی از این دست حاصل می گردد. کلانشهر تهران به عنوان پایتخت ایران و یکی از شهرهای مهم خاور میانه نیازمند ایجاد یا بازآفرینی فضاهای شبانه در شهر است. در این راستا می توان آژانسری پتانسیل نهفته در فضاها و اماکن عمومی شهر تهران به شرط لحاظ الزامات کالبدی، ادراکی و نیز فرهنگی-آیینی مورد نیاز، رویای زندگی شبانه را برای شهروندان محقق ساخت (بصیری مژدهی و محملی ایبانه، ۱۳۹۱: ۳۶).

چه موانعی برای تحقق زیست پذیری شبانه در شهرها در ایران و به طور خاص در شهر تهران وجود دارد و راه کارهای تشویق فعالیتهای شبانه امن در شهر تهران کدامند؟ فرضیه پژوهش این است که «به نظر می رسد راه کارهای تشویق فعالیتهای شبانه امن و حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: تهران و حوزه نفوذ) شامل تغییرات ماهیت و زمان فعالیت کاربریها، تأمین روشنایی فضا، بسترسازی حمل و نقل و ارتقای امنیت فضاهای شهری است».

## ۲- مفاهیم و چهارچوب نظری

## ۲-۱- شهر در شب

روند جمعی و اجتماعی شدن فضاهای شهری تا آنجا پیش می رود که شهر در زمان شب نیز بیدار نگه داشته می شود. افراد و شهروندان علاقه و تمایل بیشتری برای حضور در فضاهای عمومی از خود نشان می دهند و تا پاسی از شب در کافه ها و رستوران ها، میدان ها عمومی، تئاترها و سینماها فضاهای شهری را سرزنده نگه می دارند. بنابراین شهر نیز خود را با نیاز شهروندانش هماهنگ می سازد: با

نورپردازی، فعالیت‌های شبانه روزی و فضاهای عمومی همیشه در دسترس. در اینجاست که از زندگی شبانه سخن به میان می‌آید. شهر است که خود را با نیازها جدید انسان اجتماعی امروز خود را روزآمد می‌کند (آیت‌اللهی، ۱۳۹۴).

## ۲-۲- منظر شبانه

با توجه به تعریف منظر که آن را پدیده‌ای نسبی، پویا و عینی ذهنی که حاصل تعامل انسان با طبیعت و جامعه با تاریخ می‌دانیم و از آنجا که منظر شبانه نیز در همین جامعه حادث می‌شود می‌توان همین تعریف را برای منظر شبانه نیز تعمیم داد با این تفاوت که منظر شبانه در بین گره‌های فعالیتی شبانه و خطوط واصل بین آنها که انسان‌ها پیاده‌اند و مکث و گذر و عملکردهای مختلف در کنار هم جریان دارد به وجود می‌آید و توسط اصلی‌ترین عنصر کمی خود یعنی نورپردازی، قابل درک است (نقدی بر منظر شبانه شهر تهران-نشریه اینترنتی معماری منظر\*).

## ۲-۳- رویکردهای منظر شبانه

**رویکرد هویتی و عملکردی:** فضای جمعی در یک شهر، باید ضمن برخورداری از هویت مشخص و ویژه‌ای برای خود، از لحاظ بصری نیز متفاوت تر، خواناتر و خاطره انگیزتر از دیگر فضاهای شهری باشد. از آنجا که امروزه بخش عمده‌ی ادراک شهروندان از شهر و فضاهای شهری در شب رخ می‌دهد، بنابراین زندگی شبانه شهر به دغدغه‌ای برای مدیران و برنامه ریزان شهری تبدیل شده است. در حقیقت بخش عمده‌ای از هویت فضاهای جمعی در شهر وابسته به منظر شبانه آن است (عبداله زاده ورمزیار، ۱۳۹۲).

رویکرد هویتی و عملکردی در طراحی مناظر شبانه گروه وست ایت<sup>۱</sup> غالب است. این گروه با طراحی‌های موفقش در زمینه نورپردازی و منظر شبانه به خوبی نشان داده است که **زمینه‌گرایی و رویکرد هویتی** می‌تواند در طراحی جزئیات یک منظر مطرح شده و مهمترین نقش را در پیشبرد اهداف آن ایفا کند. در این نگرش، توجه به عوامل مختلف موجود در سایت، همچون **تاریخ، کالبد، مردم و فرهنگ** آنها به عنوان زمینه دربرگیرنده طرح موجب هویت بخشی به فضا شده و تنها به واسطه زمینه است که معماری منظر می‌تواند در تمامی سطوح از جمله نورپردازی درک شود. در طرح‌های زمینه‌گرا و هویتی که موضوع، **طراحی جزئیات نورپردازی برای یک بستر خاص** است، به فراخور هدف پروژه، یک عنصر مشخص از بستر سایت به عنوان نمادی آشنا برای مخاطبان، برداشت شده و به صورت طرح یک چراغ یا ایجاد نورپردازی خاص نمود پیدا می‌کند. در گروه طرح‌های عملکردگرا با عنوان طراحی موضوعی جزئیات نورپردازی؛ هدف اصلی خلق طرح‌هایی است که بتواند در نقاط مختلف دنیا مورد استفاده قرار گیرد. به همین منظور خلق فرم‌های ساده با قابلیت انعطاف پذیری و بازدهی بالا، پایداری و به کارگیری مصالح ثابتی چون آلومینیوم که امکان طراحی آزاد را می‌دهد؛ همواره مدنظر است. این طرح‌ها با نگاهی تکنولوژیکی و فرمی نمی‌توانند سهم زیادی در حفظ هویت یک منظر داشته باشند و به نظر می‌رسد طرح ثابت آنها، در تضاد با هویت خاص هر منظر بوده و باید در کنار دیگر عناصر موجود در محیط تعدیل شده تا منجر به یکسان سازی و بی هویتی آنها نشود. در تمامی این طرح‌ها، **رویکرد زیبایی شناسی** لحاظ شده است و استفاده از فرم‌ها و ترکیب‌های زیبا و جذاب به تحقق اهداف هویتی و عملکردی آنها کمک می‌کند (ضامنی و حاجی قاسمی، ۱۳۹۱: ۶۸-۷۱).

رویکرد هویتی در نورپردازی هلسینکی، طرح جامع نورپردازی برای توسعه‌ی شهر هلسینکی و سیاست‌های حاکم بر آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. این طرح بر اهمیت حضور نور در جامعه بین ساکنین و چشم‌اندازهای روزمره تأکید می‌کند و در این راه از جزئیات و ایده‌های تجربی بهره‌ی نمادین برده است (منصوری، ۱۳۹۱). در مقابل این تأکید ویژه‌ی طراح به بهره‌گیری از تکنولوژی و نور در دست‌یابی به اهداف و ابعاد منظر موجب شده تا مؤلفه‌های دیگر منظر به ویژه مؤلفه‌های طبیعی گیاه و آب مغفول ماند و در کل به کارگیری آنها دغدغه‌ی طراح نباشد (منصوری، ۱۳۹۱).

\* - <https://www.manzaronline.com>

† - West8

رویکرد نورپردازی تعاملی: به معرفی رویکرد نوین تعامل گرا و مخاطب محور در پروژه های نورپردازی می پردازد و ورود نور و هنر استفاده از آن را در این رویکرد با استفاده از پیشرفت تکنولوژی سخت افزاری و نرم افزاری مورد توجه قرار می دهد. با تحلیل پروژه ی جدید لایت اسکرپر\* روند ورود این رویکرد در فضا سازی شهر را مورد توجه قرار می دهد.

#### ۲-۴- منظر شبانه شهر

در زمان حضور انسان در عرصه های عمومی، شکل شهر واقعیتی مستقل از ناظر با تمام ویژگی ها و اجزاء ملموس خود در ارتباط با وی قرار می گیرد. اجزا و ویژگی هایی که از طریق حواس پنجگانه انسان قابل درک بوده و بر اساس نظریه اطلاعات، محیط، واقعیتی مستقل از ناظر، فرستنده اطلاعات می باشد. انسان به عنوان مخاطب فضای شهری از طریق حواس پنجگانه خود بخشی از این اطلاعات را دریافت کرده و اطلاعات ارسال شده از شکل شهر شامل عناصر طبیعی، عناصر مصنوع و انسان و فعالیت هایش می باشند (حبیب، ۱۳۹۱: ۱۱۹). انسان با توجه به موقعیت، زمان و توانایی های فیزیولوژیکی خود بخشی از اطلاعات ارسال شده از اجزای شکل شهر را ادراک می کند. این پیام ها که توسط حواس انسان دریافت می گردند چنانچه معنای مشترک در ذهن انسان داشته باشند، درک شده، عینیت یافته و لایه منظر شهر را تشکیل می دهند. در این لایه بخشی از اطلاعات محیط به کیفیتی مستقیماً محسوس تبدیل می شود (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۰۱). حس بینایی به عنوان حس غالب در این مرحله بیشترین اطلاعات را دریافت کرده و تقریباً هشتاد درصد اطلاعات دریافتی از طریق این حس انجام می گیرد (Bartenbach, 2009). در زمان تاریکی شب در انتقال پیام هایی که از طریق حس بینایی دریافت می گردید، اختلال به وجود آمده و لایه منظر شهر به کمک نور قابل ادراک می گردد. در این زمان فیزیک نور مشخص می کند که منظر شبانه شهر برای چه موضوعاتی، از چه فاصله ای، به چه شکلی و برای چه افرادی عینیت یافته و لایه منظر شهری با اهداف مشخص را متفاوت و یا مشابه با روز خود نمایان می سازد.

#### ۲-۵- اقتصاد شبانه و مفهوم شهر شب

امروزه، توسعه فعالیت های اقتصادی شهرها طی شب، به صورت یک پدیده شهری درآمده و فعالیت شبانه ی شهری بر کیفیت محیط و زندگی شهروندان تأثیرگذار است. اصطلاح زندگی شبانه به مجموعه ای از تأسیسات و خدماتی اطلاق می شود که شب هنگام و گاه تا صبح قابل استفاده بوده و غذا، نوشیدنی، سرگرمی، تفریح و ... را فراهم می کنند (Ngesan and Abdul Karim, 2012a: 547). اساس مفهوم «شهر شب» انباشتگی و تراکم فعالیت های شبانه است که نوعی پویایی را ایجاد نموده و اگر تولید انرژی در شب مقدور باشد، از این دیدگاه میتوان در جهت افزایش رونق اقتصادی شهرها بهره گرفت. از دیگر مزایای شهر شب می توان به ترویج منظر و فرهنگ محلی در طول شب، ایجاد فرصت های جدید شغلی برای کاهش فقر در نواحی شهری و روستایی، ارتقاء اقتصاد محلی، فراهم نمودن مکانی برای زندگی و تفریح در شهر برای مردمی که خاستگاه مختلفی دارند، و گشودن پنجره های جدید برای واکاوی اقتصاد شهری در بسیاری از زمینه ها اشاره نمود (Zaki and Ngesan, 2012: 205-206). میتوان ادعان نمود، مفهوم «شهر ۲۴ ساعته» بخشی از تلاش صورت گرفته برای استفاده از زندگی شبانه شهر در جهت توسعه گردشگری است (Swarbrooke, 1999: 174).

#### ۲-۶- پیدایش شهر ۲۴ ساعته

پس از انقلاب صنعتی و به ویژه از دهه ۱۹۶۰ میلادی به بعد، با توسعه صنعت و اقتصاد، مشکلات بسیاری همچون ترافیک و ازدحام اماکن عمومی برای کلانشهرها به وجود آمد و زمینه گرایش به زندگی شبانه<sup>†</sup> با اهداف رهایی از محدودیت های زمانی و افزایش زمان فراغت، کاهش زمان کار در روز، افزایش فعالیت در شب، بهبود سیمای شبانه شهر<sup>‡</sup>، توسعه اقتصاد شبانه و فراهم کردن فعالیت های اجتماعی و فراغتی برای گروه گسترده ای از شهروندان شکل گرفت (کاووسی، ۱۳۹۴: ۴۳۰-۴۳۱؛ آیت اللهی، ۱۳۹۴: ۳۸). این رهیافت با سه

\* - Light scraper

† - Night - life

‡ - urban - Night - image

دیدگاه پایه گذاری شد؛ توسعه اقتصاد در نوبت عصر در شهر، بهبود تصویر ذهنی شهر برای جلب سرمایه گذاری و فراهم ساختن مراکز شهری امن تر برای استفاده مردم (صادقی مقدم چوکامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲-۱۰).

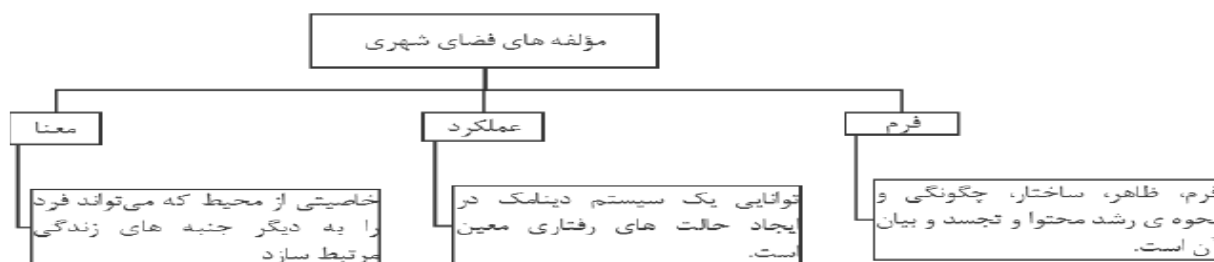
## ۲-۷- چهارچوب نظری زندگی شبانه

از قرن نوزدهم به بعد و در پی نظم ناشی از انقلاب صنعتی و توسعه های بعد از آن، یک سازمان یافتگی اجتماعی متناسب با زمان کار و فعالیت شکل گرفت که به تدریج تمام رفتارهای اجتماعی، خدمات اوقات فراغت و ... را تحت تأثیر قرارداد و تا به امروز ادامه یافته است. این زمان بندی رفتاری، اختلال های کارکردی اجتماعی زیادی ایجاد کرده است که این امر سبب پدید آمدن احساس گسترده ای همچون احساس کمبود وقت شده است که در نتیجه آن، انگیزه بزرگی را برای مدیریت بر ساختارهای زمانی به وجود آورده است. این امر اهمیت زمان غروب و شب را به عنوان زمانی برای فراغت و فعالیت های اجتماعی و فرهنگی نشان می دهد (حسینی و دیگران، ۱۳۹۲: ۲). راهبرد کلان مدیریت شهری در عصر حاضر به دنبال ضرورت بازآفرینی مراکز شهری سرزنده قرار دارد که یکی از مهم ترین مؤلفه های چنین ضرورتی، ترغیب فعالیت های شبانه و مدیریت مطلوب آن و به تبع آن رونق اقتصادی است (chatterton & Hollands, 2003: 54). بازسازی اجتماعی و اقتصادی بیش از سه دهه گذشته اثرات عمیقی بر شهرها داشت (chatterton & Hollands, 2002: 95). در مدت زمان های متفاوت از روز و شب محیط شهر دارای استفاده های متفاوتی است که این امر می تواند به عنوان یک آگاهی و تجربه برای طراحان شهری جهت مشاهده یک زندگی روزانه در فضای عمومی و یا برخی فضاها در فصول متفاوت قرار یابد (کرمونا و دیگران، ۱۳۹۰: ۷۸). اهمیت شب برای طراحان در تفاوت میزان روشنایی شب و روز و استفادهی درست از آن نشأت می گیرد. نور یک دست روز تمام گوشه ها و زوایای شهر را در نظر مخاطبان نمایان می سازد؛ در حالی که در شب این امکان برای طراحان پدید می آید که با نمایاندن تنها بخشی از فضاها و تأکید یا نادیده انگاشتن آنها تصویری مطابق با عملکرد مطلوب را به مخاطب ارائه دهند. آنچه شهر را در شب زنده و پویا نگه می دارد و به کمک آن می آید تا در جهت نیاز شهروندان گام بر دارد، تطابق و همخوانی دو مقوله سیمای شبانه و جریان عملکردی شهر در شبانه روز است (رضوان، محمد، خیری، عبدالله، ۱۳۸۹: ۷۶). الکساندر (۱۳۸۷) چهار نکته ی اساسی را برای ترغیب زندگی شبانه و مدیریت منسجم آن ذکر می کند: ۱. توزیع متناسب فضاهای فعال شبانه، ۲. تخصیص فعالیت ها مناسب به فضاهای شبانه، ۳. تجهیز فضاهای شبانه به خدمات مناسب و ۴. تأمین امنیت فضا. شهرها جاذب تعداد زیادی از مردم در شب هستند (Roberts and Eldrige, 2009; 280).

به نقل از بصیری مژدهی و محملی ایبانه (۱۳۹۱: ۳۶-۳۷) در دهه های اخیر اقتصاد شبانه آغاز شده است تا نقش قابل توجهی در شهرها برای بازسازی مراکز گردشگری، نیروی محرکه اقتصادی، عامل فرهنگی بازی نماید (Liempt & Aalst, 2012: 280) به نقل از بصیری مژدهی و محملی ایبانه، (۱۳۹۱: ۳۶-۳۷). در نواحی توریستی که گذران وقت، مصرف و لذت اولویت دارند مردم به پرسه گردی و مکث دعوت می شوند (گل، ۱۳۹۲: ۲۱). بر این اساس، بیشتر مراکز شهری موفق نه فقط طیفی از مسکونی، تجاری (از جمله تفریحی)، خرده فروشی را فراهم می کنند، بلکه فرهنگ های محلی و هنرهای پربار را پرورش می دهند. به علاوه مکان هایی برای فعالیت در ۲۴ ساعت شبانه روز ۷ روز هفته و ۱۲ ماه سال هستند. این ایده شهر ۲۴ ساعته در حقیقت باعث منافع اقتصادی بسیاری گردیده است و در مرکز تفکر جاری توسعه حوزه فرهنگ شهری جای دارد یک راه حل برنامه ریزی فرهنگی موفق، همگرایی راهبردهایی است که به سه عنصر «مردم، خلاقیت و زمان» مرتبط به شکل هم زمان مرتبط باشد (Health and Strickland, 1997: 170-183).

**فضای شهری؛** فضای شهری قسمتی از بافت شهری است که عموم مردم به آن دسترسی کالبدی و بصری دارند و بستری است برای فعالیتهای انسانی و برقراری تعاملات اجتماعی، فضای شهری صفحه ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می شود. فضاهای شهری در طول تاریخ بشر همواره عرصه اجرای کارکردهای اجتماعی بوده بسیاری از فعالیت های وابسته به عرصه خصوصی مانند خانواده نیز به عرصه های عمومی و فضاهای پیچیده سپرده شده است (فرجامی، ۱۳۸۸: ۲۳). فضای شهری مانند هر پدیده دیگری دارای سه مؤلفه ی فرم (کالبد)، عملکرد و معنا می باشد. هر چقدر که مؤلفه های یک فضای شهری با هم همسو و هماهنگ تر باشند، آن فضا

موفقتر است. فضای شهری نیز مانند هر پدیده‌ای در جهان هستی دارای فرم و محتوایی است (پاکزاد، ۱۳۹۵: ۹۶-۱۰۰).



نمودار شماره ۱: مؤلفه های فضای شهری

(پاکزاد، ۱۳۸۵: ۹۶-۱۰۰)

**زندگی شبانه:** کلیه اقدامات انسانی (چه مادی و چه معنوی) که به منظور ارتقای سطح کیفی زندگی و در ساعات شب درون جامعه انسانی رخ می دهد و موجب تداوم فعالیت جامعه و پویایی آن می گردد؛ زندگی شبانه آن جامعه را تشکیل می دهد. چه این جامعه می تواند یک محدوده، منطقه و یا کل شهر باشد (الیاسی، ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۱۲). سهم زندگی شبانه در اقتصاد داخلی شهرها بسیار تأثیرگذار است. حضور فعالیت های مختلف فرهنگی، اجتماعی و تفریحی پس از ساعات کاری موجب بازتولید بسیاری از فضاهای شهری شده و هم باعث جذاب تر و قابل زندگی تر شدن این مناطق برای ساکنان و بازدیدکنندگان می شود.

جدول شماره ۱: تعریف اندیشمندان از زندگی شبانه

| صاحب نظران          | تعریف زندگی شبانه  | منبع  | معیارها                           |
|---------------------|--|---|-----------------------------------|
| بیانکینی و مونتگمری | یک مشکل فراگیر عدم وجود فعالیت های عمومی در هنگام غروب و در طول شب است. در مراکز شهری عموماً یک زمان مرده از نظر تحرک و فعالیت وجود دارد و آن فاصله بین تمام شدن وقت اداری و آغاز فعالیت های تفریحی شب هنگام است شهر ۲۴ ساعته و توسعه و تقویت اقتصاد شبانه از رویکردهای جدید به باززنده سازی مراکز شهری است.   | ( <a href="https://books.google.com/p37">https://books.google.com/p37</a> ) | -عملکرد<br>-زمان                  |
| جیکوبز              | یکی از شرایط مطرح شده توسط جیکوبز به منظور ایجاد خیابان های متنوع و موفق، حضور مردم در این فضاها و در اوقات مختلف روز است  | (جیکوبز، جین، ۱۳۸۸: ۵۶)   | -اقتصاد<br>-حضورپذیری             |
| هیت و استیکلند      | اقتصاد شب هنگام و شهر ۲۴ ساعته تحت تأثیر شهرهای اروپایی که ۲۴ ساعته هستند و آن شهرهایی که از دهه ۷۰ سیاست های فرهنگی را برای توسعه مراکز شهری خود به خصوص در ساعات شبانه توسعه داده اند، شکل گرفته است. سیاست شهر ۲۴ ساعته برای افزایش ایمنی و احیای بافت های مرکزی شهرها اتخاذ شده است.   | (Heath, T. AND Strickland, 1998: 197)                                       | -اقتصاد<br>-ایمنی<br>-سرزندگی     |
| کارمونا             | عبارت شهر ۲۴ ساعته، شهری که هرگز خواب ندارد، دهه ی ۱۹۲۰ اولین بار برای شهر نیویورک به کار رفت. این واژه تصویری از مکانی فریبنده و پر جنب و جوش را که همواره اتفاقی در خیابان هایش در حال وقوع است (به ویژه زمان شب که امکان تهییج و خطر زیاده تر است) مجسم می کرد. مفهوم شهر ۲۴ ساعته و ارتقاء و توسعه اقتصاد شبانه مفاهیم و راهکارهای جدیدی برای باززنده سازی مراکز شهری هستند.   | (کرمونا و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۹۶)  | -سرزندگی<br>-عملکرد<br>-اقتصاد    |
| کریتمن              | وسیله کلونیزه کردن شب در طول جامعه ۲۴ ساعته، اگرچه نمی توانیم زمان را ایجاد کنیم اما می توانیم این امکان را به وجود بیاوریم که از زمان موجود به صورت بهینه ای استفاده کنیم. از طرفی آزادی و انعطاف بیشتری را برای فعالیت ها ایجاد کرده و از طرف دیگر می تواند باعث افزایش ساعت کارحتی در ساعت غیررسمی شد. با در اختیار گرفتن زمان شب در یک جامعه ۲۴ ساعته، ما زمان بیشتری خلق نمی کنیم بلکه از زمانی که در اختیار داریم مؤثرتر بهره می گیریم و از چنگال محدودیت زمانی خارج می شویم | (Kreitzman, 1999: 41)   | -انعطاف پذیری<br>-عملکرد<br>-معنا |
| راب کریر            | یکی از عوامل مؤثر در سرزندگی فضاهای شهری ورودیهای ساختمان های مجاور این گونه فضاهاست که بهتر است به داخل خیابان یا میدان باز شود تا فضای شهری ایجاد گردد که عملکرد شبانه روزی داشته باشند  | (کریر، ۱۳۷۵: ۱۹)  | -سرزندگی<br>-کالبد                |

|         |   |   |       |
|---------|---|---|-------|
| سرزندگی | - | تنوع فعالیت هایی که در یک مکان در 24 ساعت روز، در هفته رخ می دهد، شاخصی از سرزندگی مکان است | چپ من |
|---------|---|---|-------|

منبع: (حسنی فدکی، ۱۳۹۲: ۳)

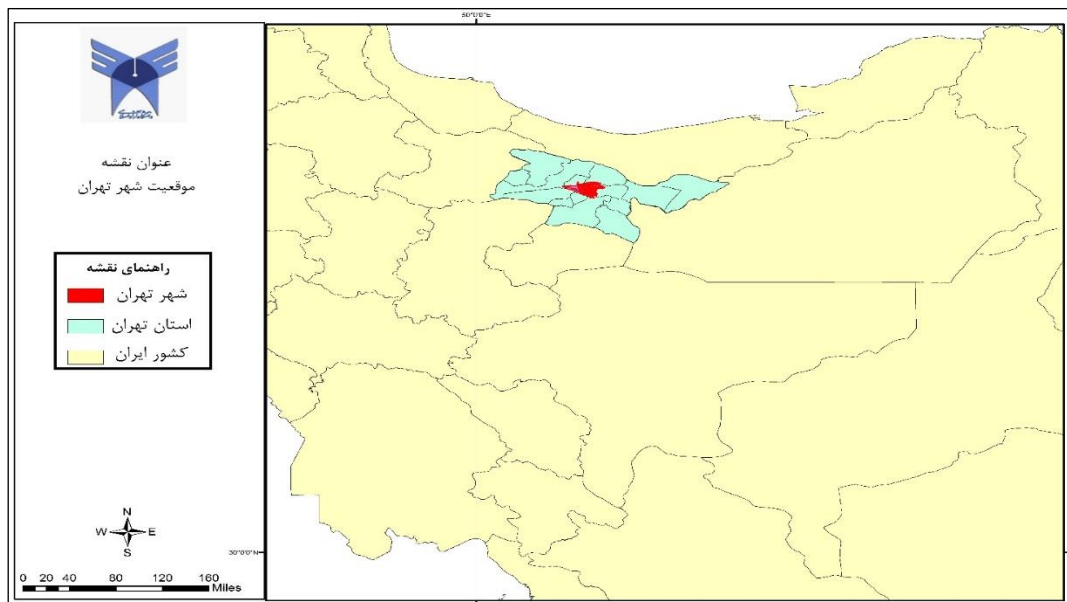
**محوطه های فرهنگی 24 ساعته:** بیشتر مراکز شهری موفق نه فقط طیفی از مسکونی، تجاری (از جمله تفریحی)، خرده فروشی را فراهم می کنند، بلکه فرهنگ های محلی و هنرهای پربار را پرورش می دهند. به علاوه مکان هایی برای فعالیت در ۲۴ ساعت شبانه روز ۷ روز هفته و ۱۲ ماه سال هستند. این ایده شهر ۲۴ ساعته در حقیقت باعث منافع اقتصادی بسیاری گردیده است و در مرکز تفکر جاری توسعه حوزه فرهنگ شهری جای دارد (Health and Strickland, 1997: 170-183). یک راه حل برنامه ریزی فرهنگی موفق، همگرایی راهبردهایی است که به سه عنصر مرتبط زیر دلالت دارد:

جدول شماره ۲: عوامل مؤثر بر محوطه های فرهنگی ۲۴ ساعته

|        |   |
|--------|---|
| مردم   | بر اساس چشم اندازهای برنامه ریزی فرهنگی، لازمه شرط اساسی برای به وجود آمدن مرکز شهر موفق، حضور مردم است: گروه های سنی مختلف مردم، خانواده ها، کارمندان و کارگران، افرادی که در تعطیلات به سر میبرند، افراد در گروه های سنی مخالف و با هر نوع پیشینه قومی نژادی (Lovatt and O'connor, 1995: 127-135) |
| زمان   | فعالیت ها در شهر در زمانی اتفاق می افتد. فعالیت ها و کارکردهایی که در زمان های مختلف در شهر اتفاق می افتد تنها راه اطمینان حاصل کردن از این است که فضاهای مختلف تبدیل به مکانی ترسناک و مخروبه به خصوص در شب ها نمی شوند (کن وریپول به نقل از شجاعی مهر، ۱۳۹۱: ۳۸).                                 |
| خلاقیت | خلاقیت جز کلیدی همه دستورات ساخت یک مرکز شهر موفق می باشد. خلاقیت به معنای پتانسیل های تاریخی، طبیعی و خدماتی مکان تعریف می شود.  |










### ۳- شناخت محدوده پژوهش

محدوده مکانی پژوهش حاضر کلانشهر تهران و حوزه نفوذ می باشد. کلانشهر تهران در حال حاضر شامل ۲۲ منطقه درون شهری است. محدوده ای که مورد پژوهش قرار گرفته است، محل های مراجعه افرادی است که هم از درون شهر تهران و هم از حوزه نفوذ آن به آن مراجعه می کنند.



نقشه شماره ۱: موقعیت استان تهران در کشور

در ادامه، به طور خلاصه تصویر و معرفی اجمالی این فضاها را دارای جیات شبانه در تصویر بعدی نشان داده شده است.

|   |   |   |
|---|---|---|
|                                    |    |    |
| <p>سفره خانه آذری، قدیمی‌ترین سفره خانه تهران است و در میدان راه آهن واقع شده است.</p>                              | <p>از مهم‌ترین مکان‌های تفریحی تهران دریاچه چیتگر است که در شمال پارک جنگلی چیتگر و محدوده شمال غربی شهر تهران واقع شده است</p>   | <p>مجموعه پارک آب و آتش که یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری تهران، پل زیبای طبیعت، در آن قرار دارد.</p>                                    |
|                                    |    |    |
| <p>باغ ایرانی در ده ونک واقع شده است و در واقع گوشه ای جا مانده از تهران قدیم است که بازسازی شده است.</p>           | <p>در بند پرطرفدارترین ناحیه بیلاقی شمال شهر تهران است که با انبوهی از امکانات رفاهی، رستوران‌ها و دسترسی نزدیک و آسان یکی از بهترین مناطق برای طبیعت‌گردی‌های کوتاه است.</p> | <p>خیابان سی تیر جزو مناطق قدیمی تهران است و در مرکز شهر تهران واقع شده است. گردشگری شبانه این خیابان مربوط به رستوران‌های سیار آن است.</p> |
|                                  |    |    |
| <p>پارک هنرمندان در خیابان طالقانی قرار دارد که جشنواره ها و بازارهای فصلی متفاوتی در این بوستان برگزار می شود.</p> | <p>پارک ملت یکی از معروف ترین پارک های شهر تهران است که در خیابان ولیعصر قرار دارد.</p>   | <p>امامزاده صالح یکی از جاذبه‌های گردشگری مذهبی در تهران است که در شمال شهر واقع شده است.</p>   |

تصویر شماره ۱: معرفی اجمالی محدوده های دارای حیات شبانه در کلانشهر تهران

به انضمام برج میلاد که یکی از جاهای دیدنی تهران و البته یکی از نمادهای این شهر است. این برج با ارتفاع ۴۳۵ متری در بزرگراه شیخ فضل الله نوری واقع شده است. برج میلاد به دلیل نورپردازی‌های زیبای آن در شب بسیار دیدنی می‌شود.

#### ۴- روش شناسی پژوهش

##### ۴-۱- نوع پژوهش

پژوهش کنونی از رویکرد آمیخته که تلفیقی از دو روش کیفی و کمی است، استفاده می‌کند. به این صورت که این پژوهش ابتدا به صورت کیفی و با استراتژی موردکاوی که از استراتژی‌های تحقیقات کیفی است، به تبیین جنبه‌های مختلف حیات شبانه در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری مجموعه شهری تهران و حوزه نفوذ می‌پردازد. علاوه بر موردپژوهی، از روش پیمایش به عنوان یک روش کمی برای گردآوری و تحلیل داده‌ها، استفاده گردیده است. پژوهش از نظر هدف، توصیفی است، به این دلیل که با هدف تبیین جنبه‌های



مختلف حیات شبانه در بستر توسعه پایدار توسعه پایدار مجموعه شهری تهران انجام گردیده است. در عین حال اکتشافی نیز می باشد. روش پژوهش اکتشافی همان طور که از نام آن مشخص است به دنبال اکتشاف چیزهایی است که رخ می دهد و پرسش در مورد آن ها است. پژوهش از نظر عمق مطالعه، کاربردی - توسعه ای است.

#### ۴-۲- جامعه آماری و نمونه گیری

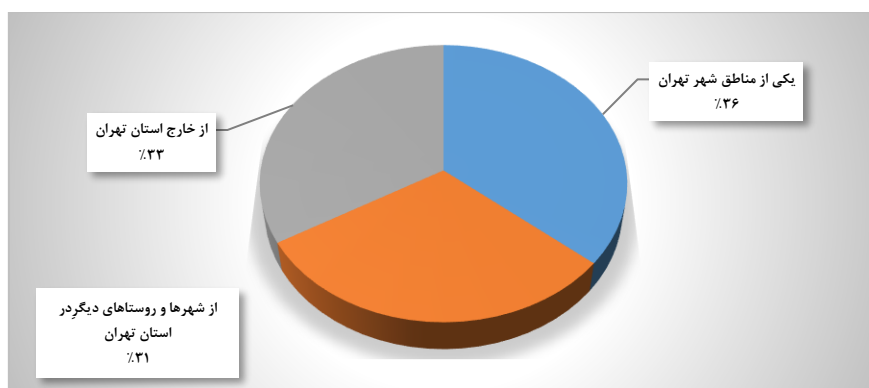
در مورد پرسشگری از خبرگان و متخصصان، به دلیل تخصصی بودن موضوع، جامعه آماری شامل گروه های "بهره بردار و احاضر در فضاها و اماکن دارای حیات شبانه" است. با توجه به تخصصی بودن موضوع و اینکه حجم جامعه به صورت دقیق مشخص نیست و تنها می توان برآوردی از حجم جامعه ارائه نمود، لذا انتخاب یک حجم نمونه دقیق دشوار به نظر می رسد. برای این کار از قوانین راسکو\* که برای تعیین حجم نمونه پیشنهاد داده است، استفاده می شود. با توجه به نوع سؤالات، تحقیق مورد نظر به عنوان یک قاعده کلی، معمولاً حجم نمونه بین 30 و 500 کارآمد است (سکاران، ۱۳۸۸: ۳۳۴-۳۳۵). در این موضوع، ۶۵ خبره مورد پرسشگری قرار گرفتند.

در مورد پرسشگری از شهروندان، اگر تعداد افرادی که به قصد گردش و تفریح و گذران اوقات فراغت و به عنوان مسافر و استفاده کننده از مکانهای گردشگری مدنظر (مکان هایی که برای استفاده در شب مناسب هستند) وارد می شدند، به طور دقیق مشخص و موجود بود، برای تعیین تعداد نمونه آماری، از فرمول کوکران استفاده می شد. اما از آنجا که تعداد مراجعه کنندگان، آمار مشخصی در دست نیست (یعنی هیچ آمار رسمی وجود ندارد که در یک سال یا حتی در یک فصل، ماه و هفته از سال، چه تعداد در طی شب، از ده مکان تفریحی شبانه تهران شامل دریاچه چیتگر، پارک ملت، دربند، پارک هنرمندان، پل طبیعت و مانند آن استفاده می کنند) لذا با مشورت خبرگان موضوع، از هر یک از این ده مکان، تعداد ده نفر انتخاب شد و در مجموع، به ۱۰۰ نفر مراجعه شد.

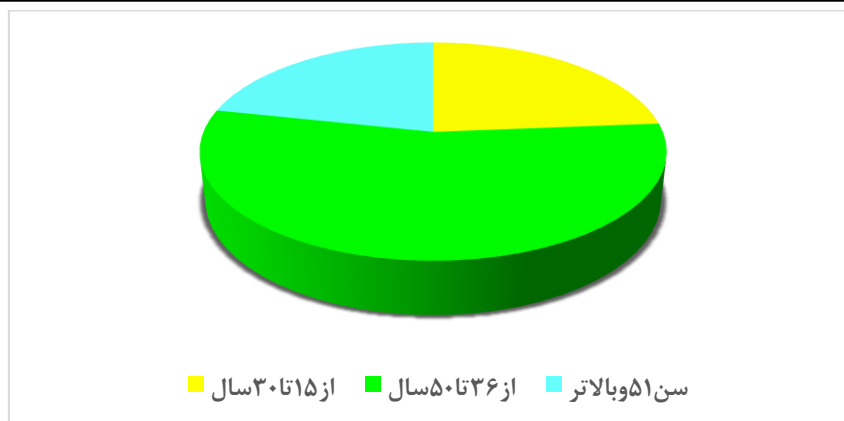
#### ۵- تجزیه و تحلیل یافته ها

##### ۵-۱- توصیف ویژگی های عمومی پاسخگویان

از مجموع کسانی که از تهران و حوزه نفوذ آن به فضاهای دارای حیات شبانه مراجعه کرده و در شب به گذران اوقات فراغت خویش یا کار و فعالیت اقتصادی مشغول بودند، ۲۲.۷ درصد ساکن همان محدوده بودند، ۲۷.۸ درصد از منطقه ای دیگر از شهر تهران به این محدوده مراجعه کرده بودند، ۲۳.۷ درصد از شهرها و روستاهای دیگر در استان تهران و ۲۵.۸ درصد از خارج استان تهران بودند. از نظر ترکیب سنی، نزدیک به ۵۵ درصد افراد در رده ۳۶ تا ۵۰ ساله قرار دارند. همچنین بررسی ترکیب جنسی بهره برداران از فضاهای دارای حیات شبانه در کلانشهر تهران نشان از آن دارد که ۷۷ درصد مردان و نزدیک به یک سوم (۳۳ درصد) را زنان تشکیل می دهند.



نمودار شماره ۲: مبدأ حرکت کاربران از فضای کنونی



نمودار شماره ۳: ترکیب سنی بهره برداران از حیات شبانه در فضاهای مورد نظر

| جدول شماره ۳: ترکیب جنسی بهره برداران از حیات شبانه در فضاهای مورد نظر |       |           |         |               |                    |
|--|-------|-----------|---------|---------------|--------------------|
|  |       | Frequency | Percent | Valid Percent | Cumulative Percent |
| Valid  | مرد   | 77        | 77.0    | 77.0          | 77.0               |
|  | زن    | 23        | 23.0    | 23.0          | 100.0              |
|  | Total | 100       | 100.0   | 100.0         |                    |

از نظر سطح تحصیلات، ۴۲ درصد دارای مدرک کارشناسی، ۴۶ درصد ارشد و بالاتر و ۱۲ درصد دارای مدرک تا دیپلم هستند.

| جدول شماره ۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تحصیلات |               |           |         |               |                    |
|--|---------------|-----------|---------|---------------|--------------------|
|  |               | Frequency | Percent | Valid Percent | Cumulative Percent |
| Valid  | تادپلم        | 12        | 12.0    | 12.0          | 12.0               |
|  | کارشناسی      | 42        | 42.0    | 42.0          | 54.0               |
|  | ارشد و بالاتر | 46        | 46.0    | 46.0          | 100.0              |
|  | Total         | 100       | 100.0   | 100.0         |                    |

## ۵-۲- ابعاد آثار تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ

### آثار تحقق حیات شبانه در بُعد اجتماعی

این آثار شامل موارد متعددی است که در اینجا فقط به آمار تفصیلی دو مورد آن اشاره می شود.

کاهش استرس ناشی از کار روزانه ساکنان تهران و حوزه نفوذ: یکی از فواید تحقق حیات شبانه شهری این است که استرس شهروندان کاسته می شود. زیرا ی توانند از فشار کار روزانه به تفریح شبانه پناه ببرند. در غیر اینصورت، بخش قابل توجهی از مردم، در کل روز مشغول کار و فعالیت اقتصادی هستند و در عمل، در طول روز، فرصتی برای گردش و تفریح ندارند. نتایج نظرخواهی از خبرنگاران و نخبگان در جدول بعدی پیداست.

| جدول شماره ۵: کاهش استرس ناشی از کار روزانه ساکنان تهران و حوزه نفوذ |              |         |       |            |            |
|--|--------------|---------|-------|------------|------------|
|  |              | فراوانی | درصد  | درصد معتبر | درصد تجمعی |
| گزینه/ارزش   | بینظر        | 5       | 7.7   | 7.7        | 7.7        |
|  | موافق        | 16      | 24.6  | 24.6       | 32.3       |
|  | کاملاً موافق | 44      | 67.7  | 67.7       | 100.0      |
|  | جمع          | 65      | 100.0 | 100.0      |            |

افزایش میزان دسترسی محدوده تهران و حوزه نفوذ به تسهیلات و خدمات اجتماعی: اگر شهر تهران در طول شب نیز فعال

باشد و واحدهای خدماتی آن به مردم، خدمات لازم را ارایه کنند، عملاً میزان برخورداری افراد بیشتر می‌شود. برای نمونه، در واقع در شهر تهران بسیاری از مردم برخی کارهای اداری و بانکی را همواره به زمان دیگر موکول می‌کنند زیرا شغل و درگیری‌های معیشتی روزانه مانع رسیدگی به این امور می‌شود. حال اگر واحدهای خدماتی، اقتصادی در شب نیز فعال باشند، میزان تعداد قابل توجهی از مردم در پاسی از شب به این مراکز مراجعه خواهند نمود. همانطور که باز بودن یک بیمارستان یا داروخانه، شهروندان را برای دریافت خدمات در پاسی از شب به سمت خویش جذب می‌نماید. نتایج جدول بعدی نیز گویای این است که خبرگان و نخبگان با این موافقتند.

|            |              | فراوانی | درصد  | درصد معتبر | درصد تجمعی |
|------------|--------------|---------|-------|------------|------------|
| گزینه/ارزش | کاملاً مخالف | 1       | 1.5   | 1.5        | 1.5        |
|            | بینظر        | 13      | 20.0  | 20.0       | 21.5       |
|            | موافق        | 8       | 12.3  | 12.3       | 33.8       |
|            | کاملاً موافق | 43      | 66.2  | 66.2       | 100.0      |
|            | جمع          | 65      | 100.0 | 100.0      |            |

سایر موارد و منافع، به همین صورت است که در جدول بعدی، آمار حاصل از پرسشگری خبرگان و نخبگان در آن نشان داده شده است.

| ابعاد/حوزه ها     | گزاره ها  | Z  | Minimum | Maximum | Mean   | Std. Deviation |
|-------------------|---|----|---------|---------|--------|----------------|
| آثار پدید اجتماعی | کاهش استرژ ناشی از کار روزانه ساکنان تهران و حوزه نفوذ  | 65 | 3.00    | 5.00    | 4.6000 | .63246         |
|                   | افزایش میزان دسترسی محدوده تهران و حوزه نفوذ به تسهیلات و خدمات اجتماعی   | 65 | 1.00    | 5.00    | 4.4154 | .91672         |
|                   | افزایش جنب و جوش و سرزندگی فرهنگی تهران و حوزه نفوذ   | 65 | 1.00    | 5.00    | 4.7077 | .74421         |
|                   | تقویت حس مکان در میان شهروندان تهران و حوزه نفوذ  | 65 | 3.00    | 5.00    | 4.7538 | .55988         |
|                   | تبدیل مراکز شهر تهران به مکانی که در صد وقوع جرم و بروز رفتارهای ضداجتماعی در آن کاهش قابل ملاحظه‌ای یافته و پذیرای بازدیدکنندگان مختلف است | 65 | 1.00    | 5.00    | 4.6000 | .70267         |
|                   | افزایش ایمنی و احیای بافت‌های مرکزی شهر تهران و حوزه نفوذ   | 65 | 3.00    | 5.00    | 4.2462 | .81069         |
|                   | ایجاد یک زندگی شبانه سرزنده و متنوع برپایه همکاری‌های سودمند گروه‌های ذینفع   | 65 | 2.00    | 5.00    | 4.7538 | .63813         |
|                   | رونق فعالیت تفریحات و سرگرمی‌های شبانه، فعالیتهای اجتماعی، موسیقی و ورزش شبانه، فستیوالها، رویدادها، موزه‌های شبانه و مکانهای تاریخی        | 65 | 1.00    | 5.00    | 4.7077 | .80473         |
|                   | تحدید انجام فعالیتهای غیرقانونی و کاهش جرایم بدلیل افزایش نظارت اجتماعی   | 65 | 1.00    | 5.00    | 4.6923 | .82771         |
|                   | رونق و زنده سازی امور هنری و تفریحی در قالب ارزش‌های فرهنگ اصیل ایرانی، همچون کتابخوانی، شاهنامه‌خوانی، نقالی، دوبیتی‌خوانی و تغال          | 65 | 1.00    | 5.00    | 3.8154 | .96651         |
|                   | خلق ساختار اجتماعی منسجم شده و فراهم سازی امکان گذران وقت در کنار اعضاء خانواده و یا دوستان در محیطهای اجتماعی                              | 65 | 2.00    | 5.00    | 4.7692 | .63169         |
| آثار پدید اقتصادی | شکل‌گیری و گسترش فرصت‌های سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های شبانه برای تهران و حوزه نفوذ آن  | 65 | 3.00    | 5.00    | 4.4769 | .68711         |
|                   | افزایش فرصتهای شغلی و افزایش درآمد برای تهران و حوزه نفوذ   | 65 | 3.00    | 5.00    | 4.6615 | .66795         |
|                   | افزایش درآمدهای مالیاتی و عوارض برای مدیریت شهری مجموعه تهران بزرگ  | 64 | 4.00    | 5.00    | 4.5625 | .50000         |
|                   | توزیع سفرها در طول ۲۴ ساعت و کاهش مصرف سوخت وسایل نقلیه بموازات کاهش تراکم و ترافیک رفت و آمد   | 65 | 4.00    | 5.00    | 4.8615 | .34807         |
|                   | توسعه اقتصاد شبانه قابل دسترس برای همه گروه‌ها و افزایش تعداد افرادی که از این فعالیت‌ها استفاده می‌کنند.                                   | 65 | 4.00    | 5.00    | 4.7846 | .41429         |

|   |    |      |      |        |        |
|---|----|------|------|--------|--------|
| رونق اقتصادی بازارهای محلی شبانه، مغازه‌ها، امکانات پذیرایی و غذاخوری تهران و حوزه نفوذ   | 65 | 2.00 | 5.00 | 4.4154 | .89952 |
| رونق فعالیت‌های شبانه و افزایش درآمدهای گردشگری و رقابتی شدن گردشگری شهری تهران و حوزه نفوذ.  | 65 | 2.00 | 5.00 | 4.5692 | .82858 |
| با افزایش مدت زمان فعالیت‌ها، مراکز شهری پویایی و کارایی اقتصادی بیشتری خواهند داشت و فرصت افزایش رونق اقتصاد شهری فراهم می‌آید.      | 65 | 2.00 | 5.00 | 4.5538 | .84836 |
| گردشگری شبانه تهران و حوزه نفوذ، فعالیت اقتصادی جایگزین در اقتصاد تک محصولی، با تنوع- بخشی به اقتصاد ملی، روند توسعه را تسریع می‌کند. | 65 | 2.00 | 5.00 | 4.7385 | .64413 |
| خرده فعالیت‌های اقتصادی بهانه‌ای برای هم‌زیستی مردم در قالب همیاری‌های محلی و انتقال تجربه‌های شغلی و هنری تهران و حوزه نفوذ می‌شود.  | 65 | 2.00 | 5.00 | 4.2308 | .78600 |

همانگونه که از روی ارقام جدول مربوط به آزمون پیداست، نمره میانگین همه‌ی گزاره‌های مربوط به ابعاد آثار ناشی از تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ از ۴ بالاتر است. در همین حال، رقم انحراف معیار همه گزاره‌ها از ۱ پایینتر است. لذا گزاره‌ها مورد تایید است. در ادامه، رتبه‌های هر یک از گزاره‌ها به روش فریدمن بدست آمده است.

| جدول شماره ۸: رتبه‌های گزاره‌های آثار ناشی از تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ            |           |
|--|-----------|
| گزاره‌ها   | Mean Rank |
| کاهش استرس ناشی از کار روزانه ساکنان تهران و حوزه نفوذ   | 10.84     |
| افزایش میزان دسترسی محدوده تهران و حوزه نفوذ به تسهیلات و خدمات اجتماعی  | 10.29     |
| افزایش جنب و جوش و سرزندگی فرهنگی تهران و حوزه نفوذ  | 12.22     |
| تقویت حس مکان در میان شهروندان تهران و حوزه نفوذ   | 12.20     |
| تبدیل مراکز شهر تهران به مکانی که درصد وقوع جرم و بروز رفتارهای ضداجتماعی در آن کاهش قابل ملاحظه‌ای یافته و پذیرای بازدیدکنندگان مختلف است | 11.07     |
| افزایش ایمنی و احیای بافت‌های مرکزی شهر تهران و حوزه نفوذ  | 8.68      |
| ایجاد یک زندگی شبانه سرزنده و متنوع برپایه همکاری‌های سودمند گروه‌های ذینفع  | 12.33     |
| رونق فعالیت تفریحات و سرگرمی‌های شبانه، فعالیتهای اجتماعی، موسیقی و ورزش شبانه، فستیوالها، رویدادها، موزه‌های شبانه و مکانهای تاریخی       | 12.39     |
| تحدید انجام فعالیتهای غیرقانونی و کاهش جرایم بدلیل افزایش نظارت اجتماعی  | 12.34     |
| رونق و زنده سازی امور هنری و تفریحی در قالب ارزش‌های فرهنگ اصیل ایرانی، همچون کتابخوانی، شاهنامه‌خوانی، نقالی، دوبیتی‌خوانی و تئاتر        | 6.23      |
| خلق ساختار اجتماعی منسجم شده و فراهم سازی امکان گذران وقت در کنار اعضاء خانواده و یا دوستان در محیطهای اجتماعی                             | 12.50     |
| شکل گیری و گسترش فرصت‌های سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های شبانه برای تهران و حوزه نفوذ آن   | 10.05     |
| افزایش فرصتهای شغلی و افزایش درآمد برای تهران و حوزه نفوذ  | 11.59     |
| افزایش درآمدهای مالیاتی و عوارض برای مدیریت شهری مجموعه تهران بزرگ   | 10.12     |
| توزیع سفرها در طول ۲۴ ساعت و کاهش مصرف سوخت وسایل نقلیه بموازات کاهش تراکم و ترافیک رفت و آمد  | 12.73     |
| توسعه اقتصاد شبانه قابل دسترس برای همه گروه‌ها و افزایش تعداد افرادی که از این فعالیت‌ها استفاده می‌کنند.                                  | 12.24     |
| رونق اقتصادی بازارهای محلی شبانه، مغازه‌ها، امکانات پذیرایی و غذاخوری تهران و حوزه نفوذ  | 10.48     |
| رونق فعالیت‌های شبانه و افزایش درآمدهای گردشگری و رقابتی شدن گردشگری شهری تهران و حوزه نفوذ.   | 11.23     |
| با افزایش مدت زمان فعالیت‌ها، مراکز شهری پویایی و کارایی اقتصادی بیشتری خواهند داشت و فرصت افزایش رونق اقتصاد شهری فراهم می‌آید.           | 11.29     |
| گردشگری شبانه تهران و حوزه نفوذ، فعالیت اقتصادی جایگزین در اقتصاد تک محصولی، با تنوعبخشی به اقتصاد ملی، روند توسعه را تسریع می‌کند.        | 12.12     |
| خرده فعالیت‌های اقتصادی بهانه‌ای برای هم‌زیستی مردم در قالب همیاری‌های محلی و انتقال تجربه‌های شغلی و هنری تهران و حوزه نفوذ می‌شود.       | 8.06      |

برای اینکه بتوان بر این رتبه‌ها اتکا نمود، از روش فریدمن استفاده شد که نتیجه در جدول بعدی پیداست.

| جدول شماره ۹: سطح معنی داری گزاره‌های آثار ناشی از تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ |         |
|--|---------|
| Test Statistics <sup>a</sup>   |         |
| N  | 64      |
| Chi-Square   | 177.057 |
| df   | 20      |
| Asymp. Sig.  | .000    |
| a. Friedman Test   |         |

از روی جدول محاسبه مربوط به سطح معنی داری مشاهده می شود که مقدار sig برابر با ۰.۰ است و این یعنی رتبه بندی گزاره‌ها معنی دار است. لذا می توان به رتبه‌ها اعتماد نمود. از این رو رتبه بندی همه‌ی گزاره‌ها در جدول بعدی ارائه شده است.

| جدول شماره ۱۰: رتبه بندی گزاره های آثار ناشی از تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ |  |               |
|---|--|---------------|
| رتبه گزاره ها   | گزاره های آثار ناشی از تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در برنامه ریزی توسعه پایدار شهری تهران و حوزه نفوذ                                   | ارقام رتبه ها |
| 1   | توزیع سفرها در طول ۲۴ ساعت و کاهش مصرف سوخت وسایل نقلیه بموازات کاهش تراکم و ترافیک رفت و آمد  | 12.7<br>3     |
| 2   | خلق ساختار اجتماعی منسجم شده و فراهم سازی امکان گذران وقت در کنار اعضاء خانواده و یا دوستان در محیطهای اجتماعی                             | 12.5          |
| 3   | رونق فعالیت تفریحات و سرگرمی های شبانه، فعالیتهای اجتماعی، موسیقی و ورزش شبانه، فستیوالها، رویدادها، موزه‌های شبانه و مکانهای تاریخی       | 12.3<br>9     |
| 4   | تحدید انجام فعالیتهای غیرقانونی و کاهش جرایم بدلیل افزایش نظارت اجتماعی  | 12.3<br>4     |
| 5   | ایجاد یک زندگی شبانه سرزنده و متنوع برپایه همکاری های سودمند گروه های ذینفع  | 12.3<br>3     |
| 6   | توسعه اقتصاد شبانه قابل دسترس برای همه گروه ها و افزایش تعداد افرادی که از این فعالیت ها استفاده می کنند.                                  | 12.2<br>4     |
| 7   | افزایش جنب و جوش و سرزندگی فرهنگی تهران و حوزه نفوذ  | 12.2<br>2     |
| 8   | تقویت حس مکان در میان شهروندان تهران و حوزه نفوذ   | 12.2          |
| 9   | گردشگری شبانه تهران و حوزه نفوذ، فعالیت اقتصادی جایگزین در اقتصاد تک محصولی، با تنوع بخشی به اقتصاد ملی، روند توسعه را تسریع می کند        | 12.1<br>2     |
| 10  | افزایش فرصتهای شغلی و افزایش درآمد برای تهران و حوزه نفوذ  | 11.5<br>9     |
| 11  | با افزایش مدت زمان فعالیت‌ها، مراکز شهری پویایی و کارایی اقتصادی بیشتری خواهند داشت و فرصت افزایش رونق اقتصاد شهری فراهم می‌آید.           | 11.2<br>9     |
| 12  | رونق فعالیت‌های شبانه و افزایش درآمدهای گردشگری و رقابتی شدن گردشگری شهری تهران و حوزه نفوذ.   | 11.2<br>3     |
| 13  | تبدیل مراکز شهر تهران به مکانی که درصد وقوع جرم و بروز رفتارهای ضداجتماعی در آن کاهش قابل ملاحظه ای یافته و پذیرای بازدیدکنندگان مختلف است | 11.0<br>7     |
| 14  | کاهش استرش ناشی از کار روزانه ساکنان تهران و حوزه نفوذ   | 10.8<br>4     |
| 15  | رونق اقتصادی بازارهای محلی شبانه، مغازه‌ها، امکانات پذیرایی و غذاخوری تهران و حوزه نفوذ  | 10.4<br>8     |
| 16  | افزایش میزان دسترسی محدوده تهران و حوزه نفوذ به تسهیلات و خدمات اجتماعی  | 10.2<br>9     |
| 17  | افزایش درآمدهای مالیاتی و عوارض برای مدیریت شهری مجموعه تهران بزرگ   | 10.1<br>2     |
| 18  | شکل گیری و گسترش فرصت‌های سرمایه گذاری در فعالیت های شبانه برای تهران و حوزه نفوذ آن   | 10.0<br>5     |
| 19  | افزایش ایمنی و احیای بافت های مرکزی شهر تهران و حوزه نفوذ  | 8.68          |
| 20  | خرده فعالیت‌های اقتصادی بهانه‌ای برای هم‌زیستی مردم در قالب همیاری‌های محلی و انتقال تجربه های شغلی و هنری تهران و حوزه نفوذ می شود.       | 8.06          |
| 21  | رونق و زنده سازی امور هنری و تفریحی در قالب ارزش های فرهنگ اصیل ایرانی، همچون کتابخوانی، شاهنامه‌خوانی، نقالی، دوبیتی‌خوانی و تغال         | 6.23          |

## ۶- نتیجه و پیشنهاد

بر اساس مطالعات انجام شده می توان نتایجی دست یافت و آثار ناشی از تحقق حیات شبانه در کلانشهر تهران را بدین صورت ارائه نمود:

**الف- آثار حیات شبانه در بُعد اجتماعی:** در بُعد اجتماعی، آثار ناشی از تحقق حیات شبانه درونی و بیرونی در تهران و حوزه نفوذ، شامل این موارد است:

۱. کاهش استرش ناشی از کار روزانه ساکنان تهران و حوزه نفوذ. ۲. افزایش میزان دسترسی محدوده تهران و حوزه نفوذ به تسهیلات

و خدمات اجتماعی. ۳. افزایش جنب و جوش و سرزندگی فرهنگی تهران و حوزه نفوذ. ۴. تقویت حس مکان در میان شهروندان تهران و حوزه نفوذ. ۵. تبدیل مراکز شهر تهران به مکانی که درصد وقوع جرم و بروز رفتارهای ضداجتماعی در آن کاهش قابل ملاحظه ای یافته و پذیرای بازدیدکنندگان مختلف است. ۶. افزایش ایمنی و احیای بافت‌های مرکزی شهر تهران و حوزه نفوذ. ۷. ایجاد یک زندگی شبانه سرزنده و متنوع برپایه همکاری های سودمند گروه های ذینفع. ۸. رونق فعالیت تفریحات و سرگرمی های شبانه، فعالیتهای اجتماعی، موسیقی و ورزش شبانه، فستیوالها، رویدادها، موزه های شبانه و مکان های تاریخی. ۹. تحدید انجام فعالیتهای غیرقانونی و کاهش جرایم بدلیل افزایش نظارت اجتماعی. ۱۰. رونق و زنده سازی امور هنری و تفریحی در قالب ارزش های فرهنگ اصیل ایرانی، همچون کتابخوانی، شاهنامه-خوانی، نقالی، دوبیتی خوانی و تغال. ۱۱. خلق ساختار اجتماعی منسجم شده و فراهم سازی امکان گذران وقت در کنار اعضاء خانواده و یا دوستان در محیطهای اجتماعی

#### ب- آثار حیات شبانه در بُعد اقتصادی: آثار مطرح در بُعد اقتصادی شامل این موارد است:

۱. شکل گیری و گسترش فرصت های سرمایه گذاری در فعالیت های شبانه برای تهران و حوزه نفوذ آن. ۲. افزایش فرصتهای شغلی و افزایش درآمد برای تهران و حوزه نفوذ. ۳. افزایش درآمدهای مالیتی و عوارض برای مدیریت شهری مجموعه تهران بزرگ. ۴. توزیع سفرها در طول ۲۴ ساعت و کاهش مصرف سوخت وسایل نقلیه بموازات کاهش تراکم و ترافیک رفت و آمد. ۵. توسعه اقتصاد شبانه قابل دسترس برای همه گروه ها و افزایش تعداد افرادی که از این فعالیت ها استفاده می کنند. ۶. رونق اقتصادی بازارهای محلی شبانه، مغازه ها، امکانات پذیرایی و غذاخوری تهران و حوزه نفوذ. ۷. رونق فعالیت های شبانه و افزایش درآمدهای گردشگری و رقابتی شدن گردشگری شهری تهران و حوزه نفوذ. ۸. با افزایش مدت زمان فعالیت ها، مراکز شهری پویایی و کارایی اقتصادی بیشتری خواهند داشت و فرصت افزایش رونق اقتصاد شهری فراهم می آید. ۹. گردشگری شبانه تهران و حوزه نفوذ، فعالیت اقتصادی جایگزین در اقتصاد تک محصولی، با تنوع بخشی به اقتصاد ملی، روند توسعه را تسریع می کند. ۱۰. خرده فعالیت های اقتصادی بهانه ای برای همزیستی مردم در قالب همیاری های محلی و انتقال تجربه های شغلی و هنری تهران و حوزه نفوذ می شود.

#### لذا موارد زیر پیشنهاد می شود:

۱. تنوع در فعالیت های اجتماعی، فرهنگی، تفریحی شبانه بیشتر شود. ۲. خدمات و زیرساخت های موجود در مراکز شهری در جهت پاسخگویی به نیازهای شهر ۲۴ ساعته بهبود یابد. ۳. از فضاها در شب به نحوی خلاقانه تر استفاده شود. ۴. تسهیلات کافی برای جمعیت مسافران و حاضران در این فضا تدارک دیده شود. ۵. فعالیت های هنری فرهنگی و اجتماعی (تئاترها و نمایش در فضای باز، فروش کتاب، فیلم) بیشتر شود. ۶. کاربری های خوراکی و خرده فروشی ها، صنایع دستی، دستفروشان مجوزدار و سازماندهی شده حاضر باشند. ۷. فروشگاه، موزه، گالری، نمایشگاه، فستیوال و کتابخانه در شب اجازه فعالیت داشته باشند. ۸. رستوران ها و کافه های خیابانی (استفاده رستوران ها و کافه ها از بخشی از پیاده رو در ازای پرداخت عوارض) برپا باشد. ۹. جشن های مذهبی ملی، فعالیت های هنری، نوازندگی در شب هنگام در این فضا برپا شود. ۱۰. فضاهای باز و سبز برای حضور شهروندان تا پاسی از شب مناسب سازی شود. ۱۱. ایجاد تنوع در فعالیتهای اقتصادی شبانه تشویق شود به نحوی که مختص گروه های خاصی از مردم نباشد. ۱۲. نورپردازی افزایش یابد و از نور در نمای کاربری، فضای سبز، آبنما استفاده شود. ۱۳. از فناوری روز دنیا در زمینه نورپردازی برای ایجاد جاذبه هایی برای افزایش حضور افراد در شب (همچون استفاده از تلوزیون های شهری، المان های شهری با نورپردازی مدرن) بهره گیری شود. ۱۴. با استفاده از رنگ های متنوع در کنار تغییر شدت نور، تصاویری زیبا و به یادماندنی خلق شود. ۱۵. مناظر آرامش بخش و زیبا از طریق نورپردازی معمارانه عناصر طبیعی خلق شود. ۱۶. ایستگاه های مناسب تاکسی های شبانه ایجاد و عرضه خدمات تاکسیرانی بعد از ساعت ۱۲ نیمه شب افزایش یابد. ۱۷. پارکینگ های مناسب برای کاربران شبانه فضاهای شهری اختصاص یابد. ۱۸. استفاده از حمل و نقل پایدار در شب همچون جانمایی ایستگاه دوچرخه در فواصل مناسب طول مسیر تشویق شود. ۱۹. تعداد وسایل حمل و نقل عمومی افزایش یافته و سرویس دهی ۲۴ ساعته انجام شود. ۲۰. با تزریق فعالیت های هنری، فرهنگی و اجتماعی، ایجاد تمهیدات حضور فعالیت های

متنوع و جذاب مانند برپایی نمایشگاه‌های صنایع دستی برای افزایش نظارت اجتماعی بر فضا اندیشیده شود. ۲۱. ابزار و امکانات امنیتی و استفاده از ابزار مناسب و به روز، کانکس پلیس، کیوسک تلفن پلیس و دوربین‌های مداربسته مستقر شوند. ۲۲. از طریق تنوع فعالیت‌ها و عملکردها و حضور بیشتر مردم در این فضاها، نظارت اجتماعی ایجاد و تقویت شود. ۲۳. نهادهای انتظامی با رفتارهای ضد اجتماعی و مواد مخدر برخورد موثرتر نمایند. ۲۴. تمهیدات طراحی کالبدی و نورپردازی برای حذف محل‌های مستعد بزهکاری مانند از بین بردن گوشه‌های تاریک و فرورفته ساختمان‌ها بکارگرفته شود.

## منابع

۱. آیت‌اللهی، فاطمه السادات (۱۳۹۴) زنان، شهر و زندگی شبانه. پنجم، سال پنجم، شماره ۲۱، ص ۳۸
۲. بصیری مژدهی، رضا و حمیدرضا محملی ایبانه (۱۳۹۱) منظر شبانه در تهران، ارزیابی ظرفیت‌ها و ضرورتها
۳. بصیری مژدهی، رضا و حمیدرضا محملی ایبانه (۱۳۹۱) منظر شبانه در تهران، ارزیابی ظرفیت‌ها و ضرورت‌ها. مجله منظر، دوره ۴، شماره ۲۱ زمستان-ویژه نامه- صفحه ۳۶ تا ۳۹
۴. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵) مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران
۵. جیکوبز، جین (۱۳۸۸)، مرگ و زندگی در شهرهای بزرگ آمریکا، ترجمه حمیدرضا افلاطونی، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه
۶. حاجی قاسمی، فرزانه و سمانه ضامنی (۱۳۹۱) عملکرد یا فرهنگ؟ دو رویکرد متفاوت در خلق منظر شبانه. مجله علمی منظر. مقاله ۱۸، دوره ۴، شماره ۲۱، زمستان ۱۳۹۱، صفحه ۶۸-۷۱
۷. حبیب، فرح (۱۳۹۱) جستارهای شهرسازی، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران.
۸. سعیدی رضوانی، نوید و پیروز سینی چی (۱۳۸۵) راهبردهایی برای تحقق مفهوم شهر ۲۴ ساعته. مقاله. اولین همایش بین المللی شهر برتر، طرح برتر- سازمان عمران شهرداری همدان-۱۱ و ۱۲ مرداد
۹. صادقی مقدم چوکامی، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۳) «تبیین و اولویت‌بندی معیارهای ارتقای سرزندگی فضاهای شهری از طریق ایجاد زندگی شبانه با استفاده از مدل تحلیل فرآیند سلسله مراتبی AHP نمونه موردی؛ خیابان ولیعصر قزوین» اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار. تهران: مؤسسه ایرانیان، انجمن معماری ایران: [http://www.civilica.com/Paper-UUSD\\_01-1216.html](http://www.civilica.com/Paper-UUSD_01-1216.html).
۱۰. عبدالله زاده، سیده مهسا و راضیه ورمزیار (۱۳۹۲) منظر شبانه و نقش آن در هویت شهر، همایش تخصصی روشنایی و نورپردازی ایران، شیراز، [https://www.civilica.com/Paper-ILDC\\_01-37.html](https://www.civilica.com/Paper-ILDC_01-37.html).
۱۱. فرجام، س.، سلیمانی مقدم، ه. و چاوشی، ا. (۱۳۹۰). مفهوم اجتماعی شهر از منظر متون و تعالیم اسلامی. فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای شماره ۲، ۲۷-۴۰.
۱۲. قدیمی، سیده درسا و غزال کرامتی (۱۳۹۶) «زندگی شبانه در کلان شهر با تأکید بر تأثیر عوامل فرهنگی بر فضای شهری (مطالعه موردی: مرکز فعالیتهای نوین تهران)». مقاله. نشریه مطالعات محیطی هفت حصار شماره بیستم، سال ششم، تابستان
۱۳. قدیمی، سیده درسا و غزال کرامتی (۱۳۹۶) «زندگی شبانه در کلان شهر با تأکید بر تأثیر عوامل فرهنگی بر فضای شهری (مطالعه موردی: مرکز فعالیتهای نوین تهران)». مقاله. نشریه مطالعات محیطی هفت حصار شماره بیستم، سال ششم، تابستان
۱۴. کرمونا و دیگران (۱۳۹۳) مکان‌های عمومی، فضاهای شهری. ترجمه: فریا قرایی. انتشارات دانشگاه هنر.
۱۵. کریری، راب (۱۳۷۵) مفهوم عناصر تیپولوژی و مورفولوژیکی فضاهای شهری، ترجمه خسرو هاشمی نژاد، تهران: جهاد دانشگاهی
۱۶. گل، یان (۱۳۹۲) شهر انسانی. ترجمه: دکتر علی غفاری و لیلا غفاری. تهران: علم و معمار روایال
۱۷. محمد رضوان؛ عبدالله خیری (۱۳۸۹) ضرورت انطباق تصویر روز با نورپردازی شهر. نشریه منظر. دوره ۲، شماره ۷، بهار
۱۸. منصور، سید امیر، نور ایران، مجله منظر، شماره ۲
۱۹. ایبانی، ا. (۱۳۹۳) هویت شهر و کیفیت منظر شبانه، نیازمند طراحی مناسب (مهاباد). فصلنامه علمی - آموزشی شهراوندیشان، ۳، ۲
20. Bartenbach, Christian (2009), "Creation of Light Milieus"
21. Chatterton, P., & Hollands, R. (2002). Theorising Urban Playscapes: Producing, Regulating & Consuming Youthful Nightlife City Spaces. Urban Studies, 39, 1.
22. Chatterton, P., & Hollands, R. (2003). Urban Nightscapes: Youth Cultures, Pleasure Spaces and Corporate, Power. London: Routledge Urban And Economic Development Group London.
23. <https://books.google.com>
24. <https://www.manzaronline.com>

25. Liempt, I. v., & Aalst, I. V. (2002). Urban Surveillance and the Struggle between Safe and Exciting Nightlife Districts. Paper for Annual RC21 Conference: The struggle to belong. Dealing with diversity in 21st century urban settings July 7-9 2011 Amsterdam.
26. Marion Roberts, Adam Eldridge (2009) Planning the Night-time City. Routledge, 2009
27. Ngesan, M. R. and Abdul Karim, H. (2012a): Impact of Night Commercial Activities towards Quality Of Life of Urban Residents, Procedia - Social and Behavioral Sciences, No. 35, pp. 546 – 555.
28. Su MR, Fath BD, Yang ZF. (2010) Urban ecosystem health assessment: A review. Science of the total environment; 408(12) 2425-34
29. Swarbrooke, J. (1999): Sustainable Tourism Management, CABI
30. Zaki, S. A. and Ngesan, M. R. (2012): A Future Town Redesigned - How Movement Pattern is Affected with the Concept of Night City, Procedia - Social and Behavioral Sciences, No. 36, pp. 204 – 210.